

MİLLETLERARASI ÖDEMELERDE BANKACILIĞIN ROLÜ

Ass. Dr. Ferruh ÇÖMLEKÇİ

1. GİRİŞ

Günümüzün milletlerarası münasebetlerini meydana getiren hareketleri şu beş kalem altında toplamamız mümkündür:

- 1) Mal alış — verişi,
- 2) Hizmetlerden faydalanma,
- 3) Sermaye hareketleri ,
- 4) Para gönderilmesi,
- 5) İnsan hareketleri.

Mal alış-verişi milletlerarası münasebetlerin en önemli kısmını teşkil eder. Zira, bugün için hiç bir memleket her bakımdan kendi kendine yeterli olacak bir durumda değildir. Ekonomik yapı ve coğrafi şartlar memlekette büyük farklar arzeder. Bu sebeple, bazı malların millî sınırlar dahilinde istihsalî ya tamamen imkânsızdır veyahut diğer memleketlere nazaran çok masraflıdır. Bu imkânsızlık veya pahalıya mal oluş, lüzumlu madde veya ürünlerin dış piyasalardan teminini zorunlu kılar. Böylece dış ticaret mevzuu ortaya çıkmış olur.

Ticaretin millî sınırları aşarak milletlerarası piyasaya kaymış olması, çeşitli problemlerin ortaya çıkmasına sebep olur. Bunlar da ticarî taraflar, alacak ve borç münasebetleri, farklı millî kanunlar ve millî paralar ile milletlerarası ticari mevzuat olarak sıralanabilir. Bir kere, taraflar birbirleri hakkında tam bir bilgiye sahip değildir: Bu husus tarafların yerine kendilerince bilinen bir malî müessesenin geçmesini zorunlu kılar.

Diğer taraftan, iç ticarete taraflar karşılıklı alacak ve borçlarını millî para ile tahsil eder veya öderler. Halbuki milletlerarası

alım ve satım muamelelerinden doğan borç ve alacakların millî para ile tahsili veya tediyesi her zaman için mümkün değildir. Zira, alacaklı alacağını kendi mevzuatına göre kanunî ödeme vasfına sahip olan para ünitesi üzerinden tahsil etmek istiyecektir.

Sonra, iç ticarete alıcı ve satıcı aynı kanunlara tabi oldukları halde, dış ticarete mevzuat ayrıdır. Bundan başka, dışarıya yapılacak ödemeler çeşitli şekillerde kısıtlanmış olabilir. Bu sebeplerden dolayı iç ticarettten farklı olarak, para ve banka yönüyle milletlerarası ekonomik münasebetlerin önemli meseleler ortaya çıkacağı muhakkaktır. (1)

Bundan başka, milletlerarası münasebetler, çeşitli memleketlerin birbirlerinin ulaştırma vasıtalarından, banka ve sigorta şirketlerinin hizmetlerinden faydalanmalarını da kapsamına alır. Bu muhtelif hizmetler sebebiyle hizmetten faydalanan taraf için ödeme, hizmeti ifa eden taraf için de bir tahsilât bahis mevzuu olmaktadır.

Sermaye hareketleri de krediler ,yatırım ve plâsmanlar, sermaye kazançlarının transferi şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Son olarak da, turistik gayelerle veya dışarıda tahsil görmek için ve ayrıca çeşitli vazifelerle dışarıya çıkışlar hem milletlerarası insan hareketlerini ve hem de gerekli olan para göndermelerini meydana getirir.

Buraya kadar belirtmiş olduğumuz gibi, milletlerarası ödemeler hangi sebeple meydana gelmiş olursa olsun bir borcun ödenmesi veya bir alacağın tahsili ve aynı zamanda ticarî gayeler dışındaki sebeplerle para göndermeler yabancı paranın varlığına bağlıdır. Bu bakımdan ,yabancı para hareketleri anlamına gelen kambiyo-dan kısaca bahsettikten sonra, bu hususta bankacılıkta yapılmakta olan işlemlere değinmek istiyoruz.

II. KAMBIYO

Bir millî paranın yabancı bir memleket parası ile değiştirilmesi işlemine kambiyo (Foreign exchange) denir. O halde, yabancı

(1) Charles P. KINDLEBERGER : International Economics, Homewood Illinois 1953, s. 4.

memleketlerden mal ve hizmet satın alan bir kimse veya firmanın borcunu ödemek maksadıyla kendi millî parasını yabancı paraya çevirmesi, yani kendi millî parasını arzedip karşılığında yabancı para talep etmesi gerekir. Bunun aksine, hizmet arzeden veya mal satan taraf alacağını tahsil etmek için kendi millî parasını talep ederken, yabancı para arzında bulunmuş olur.

Yalnız, bir millî para yabancı bir memleket parasına tahvil edilirken muhakkak millî para karşılığında efektif alındığı, yani madenî ve kâğıt şeklindeki yabancı paraların alındığı anlamı çıkartılmamalıdır. Zira, yabancı para üzerinden tanzim edilen veya onu temsil eden çek, poliçe, kredi mektubu, bono, havale, hesap ve vesikalar da yabancı para ile ödemeyi sağlayan vasıta ve belgelerdir.

A — Kambiyo kuru

Kambiyo kuru, bir memleket parasının veya bu memleket parası ile tanzim edilen çek veyahut poliçelerin diğer bir memleket parası cinsinden fiyatıdır (2). Bu fiyat, belli bir miktarda diğer bir memleket parasını satın almak için lüzumlu olan millî para meblâğını tayin eder (3).

Kambiyo kuru iki şekilde olabilir: Serten (Certain), Enserten (Uncertain) (4). Serten fiyatta, bir birim millî para karşılığında satın alınabilecek yabancı para miktarı belirtilir; Enserten fiyat ise, bir birim yabancı paranın millî para ile ifadesidir.

Her memlekette tedavül eden para için ayrı bir kur bahis konusu olduğundan başka, aynı millî para ile tanzim edilen muhtelif tip kambiyo senetleri için de farklı kur olacaktır (5). Bu bakımdan, çek veya havalenin fiyatı kambiyo kurunun esasını teşkil eder. Banka üzerine keşide edilen ibrazında veya vadesinde ödenecek poliçeler ve ticarî senetler gibi milletlerarası ödeme vasıtalarının fiyatı daha düşüktür. Bu düşüklük, çek veya havaleye nazaran

(2) Rollin G. THOMAS : Our Modern Banking and Monetary System (Third Edition), Englewood Cliffs 1959, s. 487.

(3) Abraham L. GITLOW : Economics, New York, 1962, s. 643.

(4) Memleketimizde tatbik edilen usul budur, yani meselâ bir Frank'ın, bir Dolar'ın kaç Türk lirası ödeyeceği belirtilir.

(5) W. H. STEINER - Eli SHAPIRO - Ezra SOLOMON : Money and Banking (Fourth Edition), New York 1958, s. 653.

ödemedeki gecikmeler ve riskten ileri gelir. Bunların en düşük olanı vadeli poliçelerin kambiyo kurudur. Vadeli poliçe fiyatlarının ibraz vadeli (vadesiz) poliçe fiyatlarına nazaran daha düşük olması, poliçenin satışı ile ödeme tarihi arasındaki zaman fasılası için hesaplanacak faizden ileri gelir. Diğer bir ifade ile, vadeli bir poliçenin fiyatı, ibrazında ödenecek poliçenin iskontolu tutarına eşittir.

B — Kambiyo kontrolü

Kambiyo kontrolü resmen tesbit edilmiş olan bir kambiyo fiyatı üzerinden döviz arz ve talebine devletin doğrudan doğruya müdahalede bulunmasından ibarettir (6).

Tam bir kambiyo kontrolü sistemi şu hususları ihtiva eder (7):

(1) Hükümet, serbest piyasada cari olan seviyenin oldukça üzerinde parasının kambiyo kurunu tesbit eder.

(2) Dışardan tahsilâta bulunanlar bunları resmî kurdan kambiyo mercilerine teslim ederler.

(3) Kambiyo işlemleri, hükümet ve ilgili merciler tarafından yürütülür.

(4) Herhangi bir gaye ile dışarıya permisiz ödemede bulunulmaz ve bir çok hallerde, kambiyo tahsisi ilgili merci tarafından yapılır.

Kambiyo kontrolü sahasında memleketimizde ilk hükümler 20/Şubat/1930 tarih ve 1567 sayılı «Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkındaki Kanun» ile getirilmiştir .Bu hususla ilgili olarak hükümet şimdiye kadar 17 karar çıkarmıştır. Uyulması gereken hususların tespiti bakımından Maliye Vekâletine selâhiyet veren bu kararnamelerin sonuncusu olan «Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 17 Sayılı Karar» 11/Ağustos/1962 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

III. KAMBİYO ALIM VE SATIMI

Satın alma gücünün millî sınırlar dışına transfer edilmesi ve bir paranın diğer bir memleket parasına tahvil edilmesinde başlıca

(6) Fahri H. ÖRS : Milletlerarası İktisat Politikası, Ankara, 1962, s. 436.

(7) Lester V. CHANDLER : The Economics of Money and Banking (Third Edition), New York 1959, s. 501.

rölü bankalar oynar. Bu rol yabancı paraların kambiyo servisinde alınıp satılması suretiyle başarılır.

Alınıp satılan paraya kambiyo ve bu sırada yapılmış olan işlemlere de kambiyo muameleleri denir. Bir millî para tedavül ettiği memleket dahilinde alınıp satılamaz ve bu sebepten de bir fiyata sahip değildir. Halbuki bu para millî sınırlar dışına çıktığı andan itibaren bir mal hüviyetine bürünmekte ve dolayısıyla bir fiyata sahip olmaktadır. Kısacası alınıp satılmaktadır.

Daha evvelce de belirttiğimiz gibi, kambiyo ,nakit şeklindeki yabancı paralardan başka, bu yabancı paraları temsil eden veya onlar üzerinden tanzim edilmiş olan hesap, çek, poliçe ve bunun gibi vasıtaları da kapsamına almaktadır. O halde, bankaların kambiyo servisleri sadece efektif şeklindeki (madenî ve kâğıt) yabancı paraları alıp satmakla kalmıyacak, yabancı memleketlerde satın alma gücü temin eden bu vasıtaları da alıp satacaklar veya tahsile alacaklardır. Bundan başka, birbirlerinin nezdinde alacaklı hesap şeklinde döviz depozitoları olan bankalar, müşterilerinin ödeme emirlerini, yabancı memleketteki muhabirlerine yekdiğerindeki cari hesaba dayanarak çektikleri çek veya havalelerle ve döviz hesaplarını alacaklıya (veya gönderilene) ödenecek miktar kadar borçlandırmak suretiyle yerine getirirler. Eğer bankanın yabancı memleketlerde şubesi varsa kambiyo muamelesi bu takdirde ikisi arasında cereyan edecektir.

Bankaların kambiyo servisleri kambiyo alım ve satımı ile ilgili olarak şu işlemleri yaparlar:

- 1)Effektif alım ve satımı,
- 2) Çek satışı ve ödenişi,
- 3) Çek iştirası,
- 4) Havale işlemleri,
- 5) Kambiyo senetlerinin tahsili,
- 6) Seyyah çeki alım ve satımı,
- 7) Akreditif muameleleri.

A — Effektif alım ve satım muamelesi

1. Effektif alışı :

Elindeki efektifleri satmak isteyen kimseler bunları bankaların kambiyo servisine ibraz etmek zorundadırlar. Zira yabancı para alım ve satım işleri ile sadece bankalar vazifelendirilmişlerdir.

Banka satın alacağı efektifleri ilk önce şu yönlerden tetkike tabi tutar:

- a) Effektifin sahte olup olmadığı,
- b) Çok fazla yıpranıp yıpranmadığı,
- c) Halihazırda tedavülde olup olmadığı,
- d) T. C. Merkez Bankası tarafından alım ve satımı yapılan efektiflerden olup olmadığı.

Tetkik neticesinde efektiflerin alınmasında bir sakınca yoksa yabancı paraların Türk lirası cinsinden karşılığı bunları ibraz eden bir ödeme fişi ile ödenerek, bir mahsup fişi mukabilinde efektif kendisinden teslim alınır.

2. Effektif satışı :

Bugünkü mevzuata göre yabancı paranın satın alınabilmesi ancak Maliye Bakanlığından gerekli müsaadenin alınmasından sonra mümkün olmaktadır. Bu bakımdan gerekli müsaadenin alınması şartıyla bir banka müşterisine efektif satabilir.

Effektif satın almak isteyen bir kimse bankanın kambiyo servisine elindeki kambiyo permisini ibraz eder. Bunun üzerine banka, bir tahsil fişi keserek müşteriden efektiflerin karşılığı olan Türk lirasını ve masrafları tahsil eder. Bundan sonra efektif müşteriye teslim edilir.

B — Çek satışı ve ödenişi

3. Çek satışı :

Yabancı bir memlekete para transfer etmek isteyen bir kimse, yabancı para miktarına tekabül eden millî parayı memleketindeki bir bankaya yatırmak suretiyle yabancı memleket parası üzerinden tanzim edilmiş bir çek satın alır. Bu çek, bankanın ödemenin yapı-

lacağı memleketteki muhabiri nezdindeki mevcut hesabı veya varsa şubesi üzerine ve para gönderilenin lehine, yabancı para cinsinden tanzim ederek keşide ettiği bir ödeme emridir.

Eğer bankanın yabancı memleketteki muhabiri nezdinde mevcut hesabı yoksa, diğer bir ifade ile, çekin karşılığı bulunmadığı takdirde, çekin bedeli muhabir tarafından ödenmiyebilir. Veya ödeme yapılmış olsa bile, muhabirin keşideci banka aleyhine tahakkuk ettireceği faiz ve komisyonlar bu işten beklenen kârı azaltır veya bu kârın üzerinde olabilir.

Çekin tanzimi sırasında bankanın şu hususlara bilhassa dikkat etmesi gerekir:

- a) Çekler okunaklı bir şekilde mürekkeple veya makine ile doldurulmalıdır.
- b) Çek üzerinde hiç tahrifat yapılmamalıdır.
- c) Rakkamlar ve yazı ile yazılan tutarlar çizgi ile kapatılmalıdır.
- d) Tanzim yeri ve tarihi belirtilmelidir.
- e) Hakiki veya hükmi şahıs lehine tanzim edilmesi gerekir.
- f) Muhabir nezdinde provizyon (Çekin karşılığı) olup olmadığı soruşturulmalı, yoksa temini yoluna gidilmelidir.

Bu hususlara riayet edilmek şartıyla banka müşterisinin istemiş olduğu miktarda yabancı para üzerinden çeki tanzim eder. Bu iş için muhabirin gönderdiği çekler kullanılabileceği gibi, bu çekler banka tarafından da bastırılabilir. Bu çekin Türk lirası karşılığı, prim, bankanın komisyonu ve gider vergisi müşteriden bir tahsil fişi ile alınır ve imza mukabilinde çekler kendisine teslim edilir. Çeki satın alan kimse, bunu yabancı memleketteki alacaklısına gönderir. Alacaklı da, çek bedelini kendi parası cinsinden memleketteki muhabir bankadan tahsil eder.

Çek keşidesi ,turistik havale veya görünmiyen muameleler için de kullanılabileceği gibi, bilhassa muhabirlerden Merkez Bankasına yapılan virmanlarda (8) da istifade edilir.

(8) Bankacılıkta virman, bir hesaptan diğer bir hesaba bir paranın nakledilmesine denir. Bu da, bir hesabın borçlandırılmasına mukabil diğer bir hesabın alacaklandırılması suretiyle yapılır.

Bu nevi çekler, yurd dışındaki bir muhabirin memleketimizdeki bankalardan biri üzerine keşide ettiği ,dövizi (yabancı parayı) ihtiva eden çeklerdir. Bu çeklerin karşılığı şu üç şekilde ödemeyi yapacak olan bankanın emrine amade tutulur :

a) Çek karşılığının yabancı memleketteki muhabir bankanın mezdindeki hesabın alacağına yazılması,

b) Veya ödemeyi yapacak olan bankanın, merkez bankasındaki mevcut kambiyo hesabına alacak kaydetirilmiş olması,

c) Yahut çekin karşılığının Merkez Bankası vasıtasıyla anlaşma dövizi olarak banka emrine amade tutulması.

Yabancı memleketteki muhabirin keşide ettiği çekin provizyon mektubunun bankaya gönderilmesi gerekir. Zira, çek bankanın kambiyo servisine ibraz edildiğinde, çekin muhteviyatı bu provizyon mektubu ile karşılaştırılarak tetkik edilir.

Bu tetkik yapıldıktan sonra, çekin arkası müşteriye imza ettirilerek ibrası temin edilir ve dövizlerin alış işlemi yapılır. Daha sonra gider vergisi ve döviz ödeme emirleri komisyonu düşülerek, bir tediye fişi ile çek bedeli müşteriye ödenir.

C — Çek İştirası

Muhatabı (borçlusı) yabancı memleketteki bir banka olan ve yabancı para üzerinden tanzim edilmiş çeklerin herhangi bir banka tarafından satın alınması suretiyle karşılığı olan Türk lirasının ibraz edene ödenmesine «kambiyo iştirası işlemi» veya «çek iştirası» denir. Bu tariften de anlaşılacağı üzere ,bankalar, ancak keşidecisi ile muhatabı yine banka olan çekleri iştiraya kabul ederler. Taraflardan biri hakiki veya hükmi şahıs ise çekler iştiraya kabul edilmeyip, ancak tahsile alınabilir.

Çeki iştiraya alacak olan bankanın çek üzerinde gerekli incelemeyi yapması gerekir. Bu tetkikten sonra, çek bedeli ibraz edene bir tediye fişi mukabilinde ödenir.

Bedelleri ödenmiş olan bu çeklerin borçlusı başka bir yerde olması sebebiyle tahsile gönderilmeleri lâzımdır. Bu gaye ile, bütün bir gün zarfında iştiraya edilen çekler, o günün akşamı taşnif edilir ve muhatabı aynı olan çekler bir arada, bir römiz mektubuna iliş-

tirilerek o bankaya tahsile gönderilir. Bu çeklerin, tahsile gönderildiği bankaya ciro edilmiş olması lâzımdır.

Bu çekler muhatap olan banka yerine, tahsil edilmesi maksadıyla bankanın yurd dışındaki muhabinine de gönderilebilir.

D — Havale işlemleri

1. Havale kabulü (Gönderilen havaleler) :

Havale kabulü, alacaklı ve ödenecek miktar belirtilmek suretiyle bir bankanın yabancı memleketteki şube veya muhabinine telgraf veya mektupla göndermiş olduğu bir ödeme emridir. Eğer havale telgrafla yapılacaksa, gereken kontrolün yapılabilmesi için telgrafa şifrenin de yazılmış olması şarttır.

17 Sayılı Türk parasının kıymetini koruma hakkındaki kararname gereğince, bir bankanın havale işlemine başlayabilmesi için havale gönderecek olanın kambiyo permisine sahip olması gerekir. Bu bakımdan şu mercilerden alınacak müsadeye istinaden havale gönderilebilir:

- a) T. C. Merkez Bankasından verilmiş permiler,
- b) Kambiyo müdürlükleri tarafından verilmiş permiler,
- c) Turistik seyahatler için 18 yaşını tamamlamış ve bir sene-den az süreli olmayan pasaport hamillerine, takvim yılı itibariyle 200 dolardan aşağı olmamak kaydıyla,
- d) 18 yaşından küçük olanlar içinde 1,000,— Türk lirası karşılığı olarak verilen müsaade.

Bunlardan ayrı olarak şahsi karakterde kitap bedelleri, gazete, mecmua, kataloglarla ilgili abone bedelleri proforma ibraz edilmek şartıyla resmî bir merciden müsaade alınmaksızın havale edilebilir.

Havale yaptırmak isteyen bir şahıs, en üst sahifesi havale beyannamesi olan bir pikürü imza ederek döviz mukabili Türk lirası ile tesbit edilmiş olan komisyon ve giderleri bankaya öder. Bu pikürü banka tarafından doldurularak yabancı memleketteki muhabinine veya şubeye gönderilir.

2. Havale ödenmesi (Gelen havaleler) :

Havale ödenmesi veya gelen havaleler, Türkiye'de bulunan bir şahıs veya firma lehine, yabancı muhabir veya şubelerce gönderilen ve dövizi ihtiva eden ödeme emirleridir.

Bu havale emri, gönderilen havalelerde de belirtildiği gibi, ya mektupla veya telgrafla verilebilir. Havale telgrafla gelmişse, telgrafın şifreli olup olmadığı ve şifre mevcutsa bunun doğru olup olmadığı bankaca kontrol edilir. Eğer havale mektupla gelmişse; imzaların bankanın nezdindeki numunelerine uyup uymadığı tetkik edilir.

Bu tetkik yapıldıktan sonra, havale lehtarını durumdan haberdar edilir. Havale lehtarının (alacaklı) müracaatı üzerine de kendisine gerekli ödeme yapılır. Bu ödeme sırasında, gider vergisi ve döviz ödeme emirleri komisyonu müşterinin hesabından düşülür.

E — Kambiyo senetlerinin tahsili

1. Tahsile gelen kambiyo senetleri

Tahsile gelen kambiyo senetleri, muhtelif memleketlerdeki yabancı muhabirlerden tahsil veya kabul için muhataplarına ibraz edilmek üzere gelen vesikalı veya vesikasız yabancı para üzerinden tanzim edilmiş senetlerdir.

Tahsil veya kabul maksadıyla gelen senetler üzerinde ve muhabir mektupları ile vesikalar arasında gerekli inceleme yapılır. İnceleme sırasında herhangi bir noksanlık veya hata görülürse, muhabir durumdan haberdar edilir.

Bundan sonra banka, muhataba senetlerin gelmiş olduğunu bildirerek senet bedelini ödemek veya senedi kabul etmek maksadıyla müracaat etmesini sağlar. Senet bedeli muhatap tarafından ödendikten veya senet kabul edildikten sonra belgeler bankaca kendisine teslim edilir. Tahsil edilen senet tutarı daha önceden yapılan anlaşma şekline göre yabancı memleketteki muhabire gönderilir. Eğer senet ödenmeyip kabule arzedilmiş ise, muhatabı tarafından kabul edilmiş olan senet muhabire geri gönderilir.

2. Tahsile gönderilenler

Tahsile gönderilen kambiyo senetleri, bankaların muhabirleri vasıtasıyla yabancı memleketlerde tahsil edilmek üzere verilen ve-

sikalı veya vesikasız, yabancı para üzerinden tanzim edilmiş senetlerdir.

Tahsile gönderilecek senet müşteriden alındığında, gerek senet ve gerekse vesikalar üzerinde şu hususlara dikkat edilmesi lâzımdır:

- a) Senedin ne şekilde tahsil edileceği,
- b) Senetlerin protestolu olup olmadıkları, tahsilâtın telgrafla veya mektupla ihbar edileceği,
- c) Senet bedellerinin ödenmemesi veya senedin kabul edilmesi halinde, mallar hakkında ne gibi işlemlerin yapılması gerektiği,
- d) Vesikalı veya vesikasız senetlerle verilecek olan tevdi mektubunda, bağlı vesikalar teker teker ve hususiyetleri ile birlikte belirtilmiş ve yazılmış olması gerekir.

Sonra bu senetler hangi memleketlerde tahsil edilecekse, oradaki muhabirlere gönderilmek üzere (Römiz mektupları) yazılır (9).

Muhabirden tahsilâtın yapıldığına dair dekont geldiğinde banka, komisyon ve giderleri düşerek kalanı müşteriye tediye eder.

F — Seyyah çeki alım ve satımı

Yabancı bankalar veya müesseseler tarafından, milletlerarası sağlam paralar ve muhtelif kupürler üzerinden tanzim edilmiş olan matbu belgelere «seyyah çekleri» adı verilir.

1. Seyyah çeki alımı

Seyyah çeki alımı bir çek iştirası muamelesinden ibarettir. Bu bakımdan üzerinde ayrıca uzun boylu durmaya lüzum yoktur. Yalnız çekin alınışı sırasında bilhassa şu hususlara bankaca dikkat edilmesi gerekir:

- a) Çek sahte olmamalıdır ve aynı zamanda tedavülde olmalıdır.
- b) Çekin çalınmış olmaması gerekir.

(9) Mehmet RECAİ : Banka, İstanbul 1934, s. 66.

c) Çekin, alım ve satımı yapılan dövizi ihtiva etmesi lâzımdır.

d) Çeki ibraz edenin, ciro imzasını banka ilgililerinin huzurunda atması gerekir. Aynı zamanda bu imzanın, çekin alınışı sırasında atılmış olan imzaya uygun olmasına da bilhassa dikkat edilmelidir.

2. Seyyah çeki satımı

Banka seyyah çeki satışı yapabilmek için müşterinin kambiyo permisine haiz olup olmadığına bakar. Bunun dışında, turistlere de, daha evvel yaptıkları bir alışa ait alış bordrosunun tevsiki şartıyla seyyah çeki satışı yapılabilir.

Satış sırasında evvelce muhabirler tarafından gönderilmiş olan seyyah çekleri kullanılır. Satış sırasında o çeki göndermiş olan muhabir bankanın gerekli talimatına uygun olarak çeklerin tanzim edilmesi gerekir.

G — Akreditif muameleleri

1. Akreditifin tarif ve mahiyeti

Ticarî akreditif, ithalâtçının emri ile hareket eden bir bankanın, önceden tesbit edilen şartlara uygun olarak kendi üzerine çekilecek poliçeyi ödeyeceği veya kabul edeceği hususunda ihracatçıya yaptığı bir taahhüttür. (10).

İthalâtçı ile ihracatçı arasında yapılan satış mukavelesinde ödemenin bir banka tarafından yapılması hususunda bir kayıt varsa, ithalâtçının kendi memleketindeki bir bankaya müracaatla ihracatçı lehine akreditif açtırması gerekir. Bankaların geniş finansman imkânlarına sahip olması ve muhtelif memleketlerde de şube veya muhabirlerinin bulunması, onların akreditif işlemlerini ve dolayısıyla dış ticaretin finansmanında mühim rol oynamalarını sağlar.

Akreditif ile, ihracatçının lehine geniş bir ödeme garantisi sağlanmış olmakta; buna mukabil ithalâtçıya, mukavelesi yapılmış ma-

(10) Gürgân ÇELEBİCAN : Bankacılar İçin Dış Ticaret ve Kambiyo Bilgisi, Ankara 1964, s. 34.

lı alabilmesi hususunda herhangi mutlak bir garanti verilmiş olmamaktadır ⁽¹¹⁾.

Bir akreditifte en az şu üç taraf mevcuttur:

- a) Akreditif âmiri,
- b) Âmir banka,
- c) Akreditif lehtar.

Satış mukavelesine istinaden kendi memleketlerindeki bir bankaya ihracatçı lehine akreditif açılması hususunda emir veren ithalâtçı «akreditif âmiri (Opener)» durumundadır. Bu emir üzerine akreditifi açmış olan banka «âmir banka (The issuer)» adını alır.

İthalâtçı tarafından lehine akreditif açılan ihracatçı «akreditif lehtar (The beneficiary or acceditee)» durumundadır.

İhracatçı, akreditifi açan bankanın itibarını yetersiz bulup, kendi memleketindeki bir bankanın lehine açılan akreditifi teyit etmesini isteyebilir. Akreditif bedelinin transferi hususunda ithalâtçı memleketinizin vermeyeceğinden çekinen ihracatçı, yine kendi memleketinde bulunan bir bankanın açılan akreditif bedelinin âmir banka tarafından ödenmemesi halinde kendisi tarafından ödeneceği hususunda akreditif lehtarına taahhütte bulunan bankaya «akreditifi teyit eden banka (The confirming)» adı verilir.

Bu dördüncü taraftan başka, lehtar tarafından akreditif limiti dahilinde üzerine keşide edilecek poliçeyi kabul edecek veya ödeyecek olan başka vardır ki, buna da «muhabir veya mutavassıt banka (The negotiating bank or negotiator)» adı verilir.

2. Akreditif çeşitleri

Akreditifler, açılış şartlarına ve şekillerine göre şu şekilde gruplandırılır :

(1) Âmir bankaca iptal selâhiyetinin oluşuna göre;

- a — Rücu edilemeyen akreditif,
- b — Rücu edilebilen akreditif.

(11) Helmut LIPFERT: Nationaler und Internationaler Zahlungsverkehr, Wiesbaden 1960, s. 114.

(2) Muhabir bankanın mesuliyeti bakımından ;

- a — Teyitli akreditif,
- b — Teyitsiz akreditif.

(3) Bir defa kullanılmakla hükmünü kaybedip kaybetmeyeceğine göre;

- a — Àdi akreditif,
- b — Rotatif (döner) akreditif.

(4) Üçüncü bir şahısa devredilebilmesi bakımından;

- a — Devredilebilen akreditif,
- b — Nakledilebilen akreditif ,
- c — Bölünebilen akreditif.

(5) Ödeme şekline göre;

- a — İbrahimde ödemeli akreditif,
- b — Kabul kredileri.

(6) Karşılıklı akreditifler.

(7) «Red Clause» ihtiva eden akreditif.

Bunları sırasıyla izaha çalışalım.

(1) Àmir bankaca iptal selâhiyetinin oluşuna göre;

- a — Rücu edilemeyen akreditif

Tarafların muvafakatı olmadan iptal edilemeyen ve hükümleri değiştirilemeyen akreditife «rücu edilemeyen akreditif» denir. Bu nevi akreditifler belirli bir müddet ve belirli bir miktar üzerinden açılır .Yalnız ,lehtarın akreditif şartlarına harfiyen riayet etmesi lazımdır. Aksi takdirde, âmir banka gereken ödemeyi yapmıyabilir veya çekilen poliçeyi kabul etmiyebilir.

- b — Rücu edilebilen akreditif

Amir banka tarafından akreditif lehtarına bildirmeden her an iptali ve tadili mümkün olan akreditife «rücu edilebilen akreditif» denir. Akreditifin tadili veya iptali, bu hususun muhabir bankaya (veya şubeye) bildirildiği andan itibaren hüküm ifade eder (12).

(12) ÇELEBİCAN, a.g.k., s. 48.

Bu bildiriden önce lüzumlu belgeler lehtar tarafından muhabir bankaya ibraz edilmiş ve muhabir bankada kendisine ödemedede bulunmuşsa, bu ödeme muteber sayılır.

Rücu edilebilen akreditifler belli bir vade ile açılabilir. Şayet bir tarih tasrih edilmemişse, kabili rücu bir akreditifin vadesi, nezdinde akreditif açılan banka tarafından lehtara ihbarda bulunulduğu tarihten itibaren altı ay sonra sona ermiş addolunur (13).

Bundan başka, açılan akreditifin rücu edilemiyen akreditif olduğu hususunda bir açıklamaya yer verilmemiş ise, bir meriyet müddeti beyan edilmiş olsa bile, rücu edilebilen akreditif olarak kabul olunur. (14).

Bu nevi akreditifler, âmir banka tarafından lehtara bildirilmeden her an iptal edilebileceği için akreditif lehtarını bakımından kabule şayan değildir.

(2) Muhabir bankanın mesuliyeti bakımından ;

a — Teyitli akreditif

Amir bankanın taahhüdünü yerine getirmemesi halinde çekilen poliçeyi kendisinin bizzat ödeyeceğini taahhüt eden lehtarın memleketindeki banka akreditifi teyit etmiş olur. Bu şekilde teyit edilen akreditife «teyitli akreditif» denir.

Âmir bankadan gelen talimat üzerine akreditifi teyit eden banka, lehtara akreditifin kendisi tarafından da teyit edildiğini bildirdiği andan itibaren taahhüt altına girmiş olur. Yalnız, akreditifi, teyit eden banka lehtarın keşide edeceği poliçeyi ödeyeceğini taahhüt ederken poliçenin akreditif şartlarına uygun olarak tanzim edilmiş olduğunu kabul eder.

Rücu edilebilen akreditifler bankalarca teyit edilmez, zira bu nevi akreditiflerin her an tadil ve iptal edilmeleri ihtimali vardır. Bu tadil veya iptal lehtarın memleketindeki bankayı malî sorumluluğuna sokar. Bu sebepten sadece rücu edilemiyen akreditifler teyit edilir. Yalnız, muhabir bankanın lehtara ihbarı sırasında âmir

(13) Vesikalı krediler (akreditifler) hakkında yeknesak kaide ve teamüller, Milletlerarası Ticaret Odasının 222 Sayılı Broşürü, m. 38.

(14) Johannes ZAHN : Banktechnik des Auessenhandels, Wiesbaden 1962, s. 21.

bankadan aldığı talimata istinaden akreditifi kendisinin de teyit ettiğini belirtmesi gerekir; aksi takdirde ,sadece rücu edilemeyen akreditiften bahsedilebilir.

b — Teyitsiz akreditif

Lehine akreditif açıldığı hususunda lehtara ihbar yapılırken muhabir banka kendi teyidini ilâve etmezse, bu nevi akreditife «teyitsiz akreditif» denir. Sadece rücu edilebilen akreditifler teyitsiz olarak açılır ,zira bu nevi akreditiflerin iptal selâhiyeti âmir bankanın elindedir.

(3) Bir defa kullanılmakla hükmünü kaybedip kaybetmeyeceğine göre;

a — Âdi akreditif

Akreditif lehtarı (ihracatçı) tarafından keşide edilecek bir veya birden fazla poliçe ile sadece bir defa kullanılmakla akreditif işlemi nihayete erecek olan akreditife «âdi akreditif» denir .

Akreditif talimatında belirtilmiş olan limit, bankaca poliçe bedelinin ödenmesi veya kabul olunup iskontoya tabi tutulması ile kullanılmış olur.

b — Rotatif (döner) akreditif

Lehtar tarafından keşide edilen poliçelerin ödenmesi suretiyle akreditif kısmen ve tamamen kullanıldığında ,akreditif talimatında belirtilen miktar kadar otomatikman yenilenen akreditif şekline «rotatif (döner) akreditif» denir.

Döner akreditif, ithalâtçı tarafından âmir bankaya verilen özel talimatla açılır ⁽¹⁵⁾. Bu nevi bir akreditif muayyen bir miktar üzerinden açılır ve fiiliyatta bilhassa şu üç tipine rastlanır ⁽¹⁶⁾:

(a) Bir defada belirli bir tutar üzerinden bir tek poliçe keşidesine imkân veren akreditif nevi. Bu durumda, poliçe bedelinin ödenmesi üzerine, akreditif miktar kadar yenilenmiş olur.

(b) Keşide edilecek toplam meblâğ sınırlandırmayıp, herhangi bir anda ödenecek olan poliçeler tutarı sınırlandırılmış olan ak-

(15) ÇELEBİCAN, a.g.k., s. 51.

(16) L. E. WALTON : Foreign Trade and Foreign Exchange, London 1959, s. 28.

reditif nevi. Bu nevi akreditifte, lehtar tarafından tesbit edilen tutar üzerinden çekilecek poliçe bedeli ödendiğinde akreditif bu tutar kadar yenilenmiş olur.

(c) Muayyen bir devrede keşide edilecek poliçelerin sayıca sınırlandırılmış olduğu döner akreditif nevi.

(4) Üçüncü bir şahısa devredilebilmesi bakımından;

a — Devredilebilen akreditif

Bir defaya mahsus olmak üzere, akreditifin, lehtar tarafından aynı memleketteki üçüncü bir şahısa devredilebilir olarak açılması «devredilebilen akreditif» nevini meydana getirir. Yalnız, bu nevi bir akreditif açılırken muhabir bankaya verilen talimatta akreditif devredilebilir olduğu tasrih edilmelidir; aksi takdirde akreditif üçüncü bir şahısa devredilemez.

Kendisine akreditif devredilen kimse ikinci lehtar durumuna girer. İkinci lehtar devraldığı akreditifi bir diğer kimseye devre-demez. Devirde, ilk akreditifteki esas şartlar değiştirilemez, sadece miktar, mal fiyatı, akreditifin vadesi, ve son tarihi değiştirilebilir.

Devirde akreditifin ilk lehtarı, ikinci lehtarın faturalarından eksik olan kısımlar varsa, bunları kendi faturaları ile tamamlayarak akreditifin bu kısmını kullanabilir. Yalnız, eksik faturaların tamamlanmasında ilk lehtar akreditif miktarını aşamaz. İkinci lehtar belgeleri muhabir bankaya ibraz ettiğinde, birinci lehtar da eksik kalan kısım için kendi belgelerini ibraz eder; bu surette, akreditif âmiri (ithalâtçı) borcunu ödemiş, ikinci lehtar verdiği malların fatura bedelini ve ilk lehtar da fiyat farkını almış olur.

b — Nakledilebilen akreditif

Başka bir memlekete transfer edilebilen ve vade tespiti bakımından âmirin muvafakatini gerektiren akreditif nevine «nakledilebilen akreditif» adı verilir. Aksine bir hüküm yoksa, devredilebilen akreditifler aynı zamanda nakledilebilen akreditif hükmündedir.

Bu nevi bir akreditifte ödemenin vade içinde ve devrin yapıldığı mahalde ifası gerekir.

Nakledilebilen akreditif ihracatçının, ithalâta konu olan malı başka memleketerden temin etmesini kolaylaştırır. İhracatçı satın

almış olduğu malların bedelini ,lehine açılan akreditifi satıcıya devretmekle ödemiş olur.

c — Bölünebilen akreditif

Birden fazla lehtar arasında taksimi mümkün olan ve devredilebilir olarak açılan akreditife «bölünebilen akreditif» denir.

Bu nevi akreditif, ithalâta konu olan malların yabancı memleketteki mümessil tarafından muhtelif firmalardan temin edilmesi halinde ,mümessil lehine açılan akreditifin bu firmalar arasında bölünerek devredilmesini sağlar.

(5) Ödeme şekline göre

a — İbrahimde ödemeli akreditif

Belgelerin ibrazı üzerine lehtara ödemede bulunulması şartıyla açılan akreditife «ibrazında ödemeli akreditif» denir. Bu akreditif nevinde ihracatçı, mal bedelini en kısa zamanda tahsil etme niyetine sahiptir.

b — Kabul kredisi

Kabul kredisi, satın aldığı mal bedelinin ithalâtçı tarafından malın teslimü sırasında değil, muayyen bir vade dahilinde ödeneceğini satıcıya temin etmek üzere açılan ve lehtarın ibraz eyleyeceği vadeli bir poliçenin bankaca kabulü suretiyle realize edilecek olan bir nevi akreditiftir (17).

Sonuç itibariye, malı satan ihracatçı, poliçenin bir banka tarafından kabul edilmiş bulunmasıyla, alacağını teminat altına almış ve istediği takdirde bu poliçeyi iskonto ettirerek tutarını da tahsil etmiş, alıcı olan ithalâtçı ise, poliçenin banka tarafından kendisi adına kabul edilmesi ile hem ihracatçıya karşı taahhüdünü yerine getirmiş hem de kendisi bakımından, poliçenin süresi kadar bir vade kazanmış olur (18).

(6) Karşılıklı akreditif

Bir ithalât akreditifinin karşılığını bir ihracat akreditifi teşkil

(17) Vecdi ÜNAY : Bankalarca İç ve Dış Ticaretin Finanse Edilmesi Usulleri, Ankara 1959, s. 322.

(18) Nüvit ATAŞ : Banka İşletmeciliği ve Tatbikatı, İstanbul 1966, s. 249.

ediyorsa bu çeşit akreditife «karşılıklı akreditif (Back to back)» denir ⁽¹⁹⁾. Şu durumlarda karşılıklı akreditife ihtiyaç duyulur ⁽²⁰⁾:

- Müstahsil, ihracatçıdan teminat istediği zaman;
- İhracatçı lehine, ithalâtçının kendi bankası vasıtasıyla, ihracatçının memleketindeki bir banka nezdinde açtırdığı akreditif devredilebilir olmadığı takdirde;
- Veya devredilebilir akreditif olmasına rağmen, müstahsil için bu yeterli bir garanti teşkil etmediği zaman.

İthalât akreditifini açtıran ithalâtçının, ihracatçısının göndermiş olduğu belgeler yerine kendi faturalarını ikame etmek suretiyle, kendisinin lehine açılan ihracat akreditifinden faydalanabilmesi için, lehine kendi alıcısı tarafından açtırılan ihracat akreditifinin vade bakımından ithalât akreditifinin vadesinden daha uzun olması gerekir.

(7) «Red Clause» ihtiva eden akreditif

Red Clause, bir kredi mektubuna kırmızı olarak dercedilmiş ve ihraç olunacak malın satın alınması ile yüklenme masraflarının karşılanması maksadıyla akreditif lehtarına, aracı bankanın avans mahiyetinde peşin ödemede bulunma yetkisini veren bir şarttır ⁽²¹⁾.

Akreditif lehtarına verilen avans malların sevkinde muhabir bankaya tevdi edilecek belgeler bedelinden mahsup edilmek suretiye kapatılır.

3. Akreditifin cereyan şekli

a — Akreditifin açılması

İhracatçı lehine akreditif açtırmak isteyen ithalâtçının, kamiyo mevzuatına uygun olarak ilgili mercilerden aldığı belgelerle memleketindeki bir bankaya müracaat etmesi gerekir. Banka, akreditifi

(19) Akreditif, ithalâtçının memleketindeki bankanın nezdinde açıldığında «ithalât akreditifi», ithalâtçının bankası vasıtasıyla ihracatçının memleketindeki bir banka nezdinde açıldığında «ihracat akreditifi» adını

(20) Helmut LIPFERT: Nationaler und internationaler Zahlungsverkehr, Wiesbaden 1960, s. 114.

(21) WALTON, a.g.k., s. 60.

açtırmak isteyen ithalâtçıdan marj ve masraflar karşılığı olarak; akreditif tutarı dövizin satış kurundan Türk lirası karşılığını, komisyon ve masrafları, banka ve sigorta muameleleri vergisini nakden veya hesabından mahsup suretiyle tahsil eder.

Amir banka akreditifin açılması için lüzumlu dövizin temini maksadıyla bir ithal müsaadesi formüleri ile merkez bankasına müracaat eder. Merkez bankası, nezdinde akreditif açılacak olan muhabir bankaya gerekli döviz transfer eder ve durumu bankaya bildirir. İhbarı alan âmir banka, ithalâtçının talimatına göre mektup veya telgrafla akreditifi muhabir banka nezdinde açar. Akreditif mektup veya telgrafının ithalâtçının talimatındaki bütün şartları ihtiva etmesi lâzımdır.

Bundan sonra muhabir banka, ihracatçıya lehine açılan akreditifi ihbar eder. Bu arada muhabir bankanın akreditifi teyit etmesi istenmişse, lehtara yapılan ihbar muhabir bankanın teyidini de ihtiva etmelidir .

b — Akreditifin lehtar tarafından kullanılması

Bankanın mal bedelini satıcıya ödemesi veya bu hususta tanzim edilmiş bulunan poliçeyi kabul etmesi, satıcının malın yola çıkarılmış olduğunu gösteren vesikaları bankaya teslim etmesine bağlıdır ⁽²²⁾. Lehtar tarafından verilecek olan bu belgelerin noksanız olması ve zamanında bankaya tevdi edilmesi gerekir.

Banka, belgelerin üzerinde gerekli incelemeyi yaptıktan sonra âmir bankanın kendi nezdindeki alacaklı cari hesabına dayanarak gerekli ödemeyi yapar.

Muhabir banka lehtara ödemede bulduktan sonra, ihracatçıdan aldığı belgeleri âmir bankaya gönderir. Âmir banka da akreditif âmirine (ithalâtçı) belgeleri çekmesi hususunda ihbarda bulunur; İthalâtçının müracaatı üzerine, eğer belgeler akreditif şartlarına uygunsuzsa bir makbuz mukabilinde kendisine teslim edilir. İthalâtçı bu belgelere dayanarak malı gümrükten çeker ve gümrükten tasdikli faturaları bankaya ibraz ederek akreditif işlemine son verir.

(22) Osman TOLUN : Banka ve Borsa Hukuku, Ankara 1959, s. 85.

IV. SONUÇ

Bugün içinde yaşadığımız modern toplumun belli başlı özelliklerinden birisi de bunun paralı ekonomi düzenine dayanmasıdır (23). Milletlerarası ekonomik münasebetlerde de, bir mübadele veya ödeme vasıtası olarak paranın kullanılmaya başlanması ile milletlerarası ticaret, plâsman ve ihtisaslaşma geniş çapta gelişmiştir. Trampaya nispetle, mübadele vasıtası rolünü oynayan para ne derecede bir terakki merhalesi ise, para ile mübadeleye nazaran da banka itibarıyla ve bankalar vasıtasıyla mübadele o derecede mühim bir ilerleme teşkil eder (24). Uluslararası banka sistemi olmadan, dünya ticaretine firmaların katılması, onların büyük kapital yatırımında bulunmaları ile mümkün olabilir (25). Bu bakımdan bankalar dış ticaret işlemlerinin kolaylaştırılması ve finanse edilmesi fonksiyonunu ifa etmekle, dış ticaretin bir düzen dahilinde yürümelerini ve gelişmesini temin eder.

Bundan başka bankalar, milletlerarası ticaretin dışında kalan sebeplerle de yabancı memleketlere yapılacak ödemelere aracılık yapmakla büyük bir hizmeti daha karşılamış olurlar.

Bankalar, piyasanın döviz talebini aktiflerinde birikmiş kambyo ve yabancı muhabirler nezdindeki câri hesaplarıyla karşılamaktadırlar (26).

(23) Orhan OĞUZ : İktisat Teorisi Dersleri, İstanbul 1964. s. 153.

(24) Hâzım Âtîf KUYUCAK : Para ve Banka (Cilt 2, Bankacılık ikinci basıkı), İstanbul 1948, s. 456.

(25) Şükrü F. ERLAÇIN : Banka İşletmeciliği ve Banka Politikası, Bornova - İzmir 1967, s. 105.

(26) Feridun ERGİN : İktisat, İstanbul 1964, s. 778.